

LUCIAN COMȘA

Pictura pe sticlă la Comăna, județul Brașov, în relație cu
calendarul popular

Pictura pe sticlă este genul cel mai complicat și laborios al picturii populare. Cu toate că pictura populară pe sticlă are de obicei teme religioase, caracterul profund popular este dat de folosirea elementelor de natură laică, cât și de interpretarea și viziunea specifică asupra acestor teme, intrate de multe ori în concordanță cu credințe și personaje

Foto din colecția Lucian Comșa: Sf. Gheorghe

fabuloase arhaice. Prin caracterul lor și prin locul ce îl ocupă în interioarele țărănești, constituie un element de decor, alături de cuierele cu blide, farfurii, ulcioare, câni; de ștergare, funde, scoarțe, armonizându-se cu acestea în cadrul unei compoziții unitare.

Marea frumusețe a icoanelor pe sticlă constă mai ales în culoare. Dispoziția cromatică nu este niciodată stridentă, meșterii zugravi au știut să armonizeze tonurile, așezând un ton închis lângă altul deschis, sau folosind

judicios culorile complementare. Prin aceste tehnici, culoarea este cea care susține desenul, care în general este schematic, îndeosebi anatomia personajelor fiind redată cu stângăcie și puternic stilizată. O altă particularitate o constituie prezența elementelor decorative cu motive florale și geometrice. Natura se regăsește în toate stilizările artistului popular, obișnuit să-și împodobească și să-și înfrumusețeze casa, portul și uneltele de muncă și de uz casnic. (1)

În cele două sate, Comăna de Jos și Comăna de Sus, dar mai ales în Comăna de Sus, a existat un număr foarte mare de icoane pictate pe sticlă. O parte au fost aduse din Țara Oltului și Țara Făgărașului, iar altele din Țara Bârsei, cunoscându-se faima iconarilor din Șcheii Brașovului. Dar cele mai multe icoane prezente în casele țăranilor din cele două sate au fost zugrăvite de călugării de la mănăstirea aflată în secolul al XVIII-lea în pădurea Comănei de Sus, în locul numit Poiana Mănăstirii, pe Dealul Gârbova. (2) Scenele alese de meșterii zugravi sunt din mitologia creștină primitivă: Facerea Lumii, Raiul, Adam și Eva cu pomul interzis și Șarpele, Maica Precistă, Nașterea Lui Isus, Cina cea de taină, Crucificarea, Învierea, Înălțarea, Sfânta Treime; apoi Sf. Ilie în rădvanul tras de bouri sau cai de foc, Sf. Gheorghe călare ucigând balaurul, Sf. Dumitru, Sf. Haralambie și alți sfinți populari, judecata de apoi, etc. De remarcat este faptul că acești creatori ai picturii pe sticlă, în exprimarea tematicii religioase, au introdus o serie de

Și călcâile-amândouă,
Și iară-s cu cizme nouă.

4651

Când eram la mama fată,
Șohănit nu umblam bată.
Și dacă m-am măritat,
Defeli trează n-am umblat.

4652

N-are mândra ce lucra,
Numa de purtat poșta
Dintr-o uliță-n alta.

4653

Cine mi-o făcut traista
N-o avut pânză alta.
Nici aceie n-o avut,
C-o luat-o împrumut.
Și se ține fată mare,
Da pânză de-o traistă n-are!

4654

Am o vacă cu vițe
Și cincii pui la o cățe.
Cine m-a lua pe mine,
Duce iosag cât de bine!

4655

Mărită-te și tu lele,
De ți-i dor de haine rele.

Dă, Doamne, mintea românului, ce di pă urmă.

4656

Toate fetele doresc
La portuțu nevestesc.
N-au ce-l dori nici una,
Că toate s-or sătura,
Pe când îi săptămâna
Toate s-ar dezmarita.
Bagă-ți mintea-n cap, hăi
fată,
Că tare rău îi măritată!

4657

Maică, când m-ai însurat,
De moșie ce mi-ai dat?
Mi-ai dat botă cu cap strâmb
Ș-o traistă plină de vânt.

4658

Zăc oamenii că-s nebun,
Dipce mi-am pus coasa-n
prun.
Da io știu dipce o-am pus,
Că n-am cosit de când us.

(Bârlea Gheorghe, Călinești)

4659

Aș-o gândit mândra me
Nu pot trăi fără ie.
Când o gândit s-o-nșelat.
Știi, mândră, de n-ai uitat,
Asară te-am încercat

elemente laice, luate din istorie, literatură, folclor, sau din viața de toate zilele, contribuind la crearea a ceea ce Romulus Vulcănescu denuște ”folclor religios“. (3) Un fapt constat și în cele două sate este predilecția pentru icoanele pictate pe sticlă reprezentând diferiți sfinți cu anumite simboluri în viața și credințele oamenilor: Sfântul Gheorghe și Sfântul Haralambie – protectorii vitelor și ai oamenilor împotriva molimelor; Sfântul Dumitru și Sfântul Gheorghe sunt legați de calendarul agricol și pastoral; Sfântul Ilie este deținătorul fulgerelor și al trăznetelor, stăpânitor al focului și Soarelui, cel care leagă și dezleagă ploile. (4)

Descriem, în linii mari, câteva din aceste icoane, care încă se mai păstrează în cele două sate. Atât în Comăna de Jos cât și în cea de Sus au existat icoane reprezentând cultul Fecioarei Maria. Ziua de celebrare a Fecioarei Maria s-a suprapus peste momentul sărbătoririi unei zeități arhaice care murea și renăștea simbolic la data echinocțiului de toamnă.

(5). De aceea este de multe ori identificată cu Luna sau cu Pământul-mamă, imagine a Marii Zeițe Neolitice, fiind foarte iubită de credincioșii din Țara Oltului, păstrători ai unor datini străvechi, evenimentele de factură creștină suprapunându-se altora păgâne. Maica Domnului este invocată pentru vindecarea bolilor, căsătorie și nașterea copiilor. Sunt două teme în care Maica Precesta este reprezentată: Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (Ovidenia) și Fecioara Maria cu Pruncul în brațe. În prima icoană apar numeroase personaje redată în mișcare, cu un desen precis și o cromatică echilibrată. Sărbătoarea creștină se suprapune celebrării unei zeități a lupilor, Filipul cel Mare, când se credea că se deschide cerul și vorbesc animalele. Unii bătrâni încă au credința că, dacă mergi pe furiș în grajd, în noaptea de Ovidenie sau în cea de Crăciun, și auzi animalele vorbind, vei rămâne mut, sau chiar poți să mori. (6) În cea de-a doua icoană, Fecioara este înfățișată cu pruncul Isus în brațe. (fig.1) Pe cap poartă o coroană împodobită cu decorațiuni geometrice, ținută de doi îngeri. Chipul Fecioarei cât și cel al Pruncului Isus sunt înconjurat de o aureolă. În jurul gâtului, Maica poartă o salbă de bani de aur. Culoarele folosite sunt roșu intens, puțin verde, albastru și alb, iar aureolele și salba de bani sunt din foiță de aur; dimensiunile variază între 40/35 cm și 50/40 cm.

Icoanele care-l reprezintă pe Sf. Gheorghe, un sfânt preferat de țărani, nu lipseau din nici o casă. Din păcate ele au fost înlocuite în zilele noastre cu icoane pe hârtie, cumpărate de la oraș, puține fiind casele în care se păstrează icoane zugrăvite pe sticlă. Sf. Gheorghe e reprezentat călare pe un cal puternic, omorând cu sulița balaurul. Imagine a Cavalerului Trac, peste care creștinii l-au suprapus pe Marele Mucenic

Foto Cornel Comșa : Maica Domnului cu Isus

**Lucru frumos nu te întreabă
nime în cât timp l-ai făcut.**

Gheorghe; acesta este un protector al vegetației, cailor, holdelor și, precum Cavalerul Trac, este purtat în spate de un cal, omoară balaurul, având rol apotropaic și de păstrător al cheilor anului, cu care încuie iarna și descuie vara. (7) (fig.2) În partea stângă a icoanei este înfățișat, în mici dimensiuni, Sf. Tiron înspăimântat, ridicând brațul. Dacă personajele sunt redade suficient de schematic, stilizarea mergând până la abstracție, în schimb ele sunt surprinse într-o

Foto Lucian Comșa: Sf. Ilie

mișcare viguroasă, corect redată. Culoarea predominantă este roșu aprins, cu foarte puțin verde. La Comăna, în ziua de Sf. Gheorghe, se celebrează și Armindenele. Armindenii se confecționau din fagi tineri, se curățau de crengi și la vârf se lăsa un buchet de frunze, apoi erau băgați în pământ la stâlpii porților, mai ales unde locuiau feciori cu numele de Gheorghe. (8, 9) Transfigurare a unei străvechi zeități vegetale, Sf. Gheorghe se leagă de ritualuri agrare ca Plugarul, care acum se sărbătorește în a doua zi de Paști în toată Țara Oltului, implicit și în Comăna. Plugarul este un scenariu ritual al morții și renașterii anuale a zeității, prin transportarea primului arător (Plugarul) la râu, pe o grapă, după un ritual asupra căruia nu vom insista aici, unde acesta se va lupta simbolic cu feciorii (doi sau patru) care-l transportă, stropind mulțimea cu apă din râu și invocând ploile să rodească ogoarele. (10)

Reprezentările Sf. Haralambie, pe icoanele de la Comăna, îl arată pe acesta ca apărător al oamenilor și animalelor împotriva bolilor. Sfântul este zugrăvit în prim plan, iar la picioarele sale este figurată Ciurma, sub forma unui bărbat cu picioarele pe cap, ce poartă o coasă, simbolizând moartea, asociată cu această teribilă maladie care a decimat în mai multe rânduri populația Europei medievale. (fig. 3) Ciurma este ținută în lanț de către sfânt, artistul iconar subliniind biruința Sf. Haralambie asupra bolii și morții aduse de aceasta. În fundal se vede cerul înstelat, punctat cu alb și roșu. Desenul este mai puțin precis, dar culorile sunt vii, predominând roșul. Icoana are dimensiuni mai mari: 65/55 cm. În trecut se întâlneau în cele două sate mai multe icoane cu această tematică, dar de dimensiuni mai mici și cu unele deosebiri în ceea ce privește linia desenului. Identificat cu Helios din mitologia greacă și cu Gebeleizis în cea autohtonă, geto-dacă, Sf. Ilie este un zeu al focului de sorginte solară în Panteonul românesc. (11) Sf. Ilie apare pe icoanele de la Comăna străbătând cerul printre nori, într-un car tras de doi cai înaripați, stimulați de biciul de foc al sfântului. (fig.4) Din bici și din roțile carului iese foc, iar jos pe pământ sunt înfățișați ucenicul Sf. Ilie, Elisei, și un țăran arând ogorul. Prezența celui din urmă în ipostaza descrisă scoate în evidență credința oamenilor din cele două sate cum că cel ce muncește în ziua sfântului va atrage mânia acestuia. O altă interpretare posibilă ar fi aceea că Sf. Ilie, pe lângă prigonirea dracilor pe care-i fulgeră și trăznește cu biciul de foc, este cel care leagă și dezleagă

Ș-am văzut că ești nebună,
Te-am lăsat la cel ce tună.
Ș-am văzut că ești turbată,
Te-am lăsat la cel din piatră.

4660

Mă duceam la mândra-n șopru
Și mi-o ros șoarecii clopu.
Bună dimineața, mândră,
Așternut-ai patu-n tindă?
Io l-am așternut asară
C-am gândit că-i zini iară.

(Radu Vasile a lui Ion,
Cornești)

4661

Am cojoc cu pene multe,
Patru boi mânați în munte.
De-aș avea o mândră dragă
Mâna-o-aș la boi să-i vadă.
De-oi ave una urâtă
Vinde-oi boii, bea-oi banii,
Duc-o jâzii și țișanii!

4662

Aș hori o hoare mândră
Da mi-i somn și-s și
flămândă.

(Ciceu Ion Băcălău, Budești)

4663

Te cunosc, mândră, pă poale
Că ești o femeie moale.
De-ai si o femeie iute,
Poalele ț-ar si lăute!
Batăr până la gerunte!

(Vișovan Pintea a lui Mihai,
Breb, 44 ani)

4664

Mândruleța me ce dragă,
Nu o dau pe lume-ntreagă
Că-i plătesc sprâncenele,
Cât caru și stelele.
Și buzele roșioare,
Cinci cute de milioane!

(Vișovan Pintea a lui Mihai,
Breb, 44 ani)

Nu-ți strica gura degeaba.

4665

Fata care nu sărută,
Nu trebă mai mare mută.
Care nu ști săruta
Nici apă nu i-aș da
Nici cu ie nu m-aș culca.
Care ști săruta bine,
Duce-u-aș la vin cu mine!

4666

Mândruluț, drăguța ta
Lungă-i ca și săcara!
Și hădă ca Marț Sara!
Și pă cărare când mere,
Gândești că culege pere.
Io-s mică ca și grâu,
Și mândră ca sansiu.
Pă cărare când mă duc,
Mândră-s ca floarea de rug!

Codrea Ana a Pălăguții,
Berbești

Orații de nuntă

4667

În prima seară înainte de
nuntă, la mire este cusutul
steagului. Să strâng lăutari,
tineret , se bea țuică, se face
joc de învățat, până se adună
toți.

În acest timp, la mireasă se
pregătește cununa.

De la mire se duc tot în
aceeași seară, după cunună,
chiuind, cu lăutari:

Nu-i lumină nicări,
O murit toți oamenii,
Numa la mândruța mea
Arde casa ca ș-o stea,
Că știe că merg la ea.

4668

Ieșiți, buhe, din bujdei,
Să vedeți afară ce-i,
Și vă suiți pă gunoi
Și vă uitați după noi!
C-or venit și după voi
Cu caru cu patru cai,
Peste trei sute de ai!

ploile, dezvăluind o latură păgână a atribuțiilor sale, legându-l de calendarul agrar, știut fiind faptul că luna iulie este numită popular *cuptor*. În preajma sărbătorii sale se consideră că este un timp benefic culegerii plantelor de leac, iar în trecut se practicau vrăji și descântece pentru îndepărtarea furtunii, denumită de localnicii din Comăna *vreme mare*. Desenul icoanei este simplu, pe alocuri imprecis, cu elemente florale și geometrice împrumutate din ceramică, iar pictorul popular a reușit să redea într-o mare măsură

Foto Cornel Comșa: Sf. Haralambie

mișcarea cailor și a căruței înconjurată de flăcări. Culoarele predominante sunt roșu-auriu și albastrul închis, iar dimensiunile icoanei de 50/45 cm. Un alt sfânt cu o importanță mare în credințele oamenilor din Comăna, prezent pe icoane, este Sf. Dumitru care, împreună cu Sf. Gheorghe, împart Anul Pastoral în două anotimpuri simetrice, vara constituind-o perioada între datele celebrării celor doi sfinți, având ca miez al timpului ziua Sf. Ilie. (12) Ziua sărbătoririi Sf. Dumitru aduna laolaltă în trecut mai multe practici de purificare prin foc (focul lui Sumedru), apotropaice și de pomenire a morților, de care-și mai amintesc bătrânii, fără informații concrete din păcate. Și tot din păcate nu am reușit să mai găsim nici o icoană reprezentându-l pe Sf. Dumitru.

O icoană pictată pe siclă, mai rar întâlnită în cele două sate, are ca temă *Judecata de apoi*, creată de zugravii făgărășeni. Compoziția degajă o atmosferă de profund dramatism. Din figurile și gesturile oamenilor, ale sfinților, ale diavolilor, reies cele mai contradictorii stări sufletești: durere, spaimă, nepăsare, violență, bucurie etc. Păcatele oamenilor sunt cântărite cu "cumpăna dreptății". La Comăna de Sus se găseau câteva icoane care îi înfățișau pe arhanghelii Mihail și Gavril. Elementele laice desprinse din compoziția icoanei sunt reprezentate de îmbrăcămintea personajelor, aproape identică cu a cavalerilor medievali, și de unele elemente arhitecturale. (fig.5) Culoarea predominantă este roșu aprins, armonizat cu alb, maro, bleumarin și puțin verde. Cei doi arhangheli au rolul de a prelua sufletele morților și de a le conduce spre Rai sau Iad, după caz. (13) În icoană, cei doi arhangheli țin în mâini, deasupra hornului unei case, Sfântul Graal, cupă sfântă din care ar fi băut Iisus în ziua crucificării și din care, dacă ar bea un muritor, i-ar aduce nemurirea, sugerându-se conducerea sufletului spre Rai. La Comăna, ca de altfel pe tot teritoriul românesc, arhanghelul Mihail deține o funcție mai importantă în credința oamenilor, el fiind cel care-i veghează pe cei bolnavi, ferindu-i de demoni cu sabia (în concepția arhaică conform căreia bolile ar fi cauzate de demoni). (14)

Observăm, așadar, că artiștii populari au zugrăvit pe icoane sfinți suprapuși peste zeități străvechi, păstrând atributele arhaice și au adăugat peste acestea elemente creștine. Este de remarcat predominanța

Lupu-și schimbă părul, dar năravul ba.

credițelor legate de fertilitate și a celor apotropaice, în general oamenii căutând sprijin la divinități asociate belșugului și protecției de rău și boală. Fără îndoială, prin aceste sumare descrieri nu am epuizat tematica icoanelor din cele două sate, extrem de variată, cu interpretări și simboluri multiple. Totuși, putem spune cu certitudine că pictura pe sticlă exprimă simțul artistic țărănesc și, alături de ceramică, de prelucrarea lemnului, de țesături, port, întregeste marea artă populară.

Foto Cornel Comșa: Sf. Arhangheli Mihail și Gavril

Bibliografie:

1. Cornel Irimie, Marcela Focsa – *Icoane pe sticlă*, Buc. 1971, p. 5-34
 2. *Arhiva Bisericii din Comăna de Sus*
 3. Romulus Vulcănescu – *Mitologie Română*, Buc. 1985, p.620-622
 4. Ion Ghinoiu – *Obiceiuri populare de peste an*, Buc. 1997, p. 79, 83, 121, 132, 151, 171-173, 176-177
 5. *idem*, p. 115
 6. *inf. teren – Gubernat Eugenia, 72 ani, Comăna de Sus 09.2002*
 7. I. Ghinoiu – *op. cit.*, p. 171-172
 8. Cornel Comșa – *La fântâna dorului, Brașov 1975, p. 56*
 9. *inf. teren – Mija Zenovia, 72 ani, Comăna de Sus 09.2002*
 10. C. Comșa – *op. cit.*, p. 53-56
 11. I. Ghinoiu – *op. cit.*, p. 177
 12. *idem*, p. 171-172
 13. *idem*, p. 14
 14. *inf. teren – Neamțu Salomia, 85 ani, Comăna de Sus 05.2003*
- Sursele ilustrațiilor: Fig. 1, 4 – autorul; Fig. 2, 3, 5 – Cornel Comșa

Variantă Călinești:

4669

C-or veni și după voi,
Când or fi Paștile gioi
Și Crăcinul mai apoi!

4670

În timp ce coasă steagul se
spun strigături, hori:
Tu, mireasă, ești nebună,
Că tu plângi după cunună.
Mirele îi mai săleac,
Și nu plânge după steag!

4671

Miresucă cu cunună,
Pă mâni sară ce ți-i bună?
Pune cununița-n cui
Și dă-i gură mirelui.

4672

O femeie sau o fată aruncă
grâu pe miri, să fie roditori și
strigă:
Io țâp grâu, nu țâp ovăs,
Mirele-i de neam ales.
Io țâp grâu din tâlgerel,
Mirele mi-i frumușel
Și nevasta după el
Io țâp grâu din tâlgeruț,
Mirele mi-i ca ș-un struț,
Mireasa ca ș-un bumbuț.
Nu viniți pe sub chetoare,

Oaia care nu-și poate duce lâna, o mănâncă lupii.